

Kolo mladeži

*dr. sc. Robert Skenderović**

Sažetak

Subotičko društvo Kolo mladeži imalo je važnu ulogu u nacionalnom pokretu bačkih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca). Krajem XIX. stoljeća osnovali su ga mladi intelektualci uz podršku odvjetnika Age Mamužića i svećenika Paje Kujundžića. Premda su mu mađarske vlasti uporno odbijale dati dozvolu za rad, društvo je uspjelo razviti svoju djelatnost na kulturnom i političkom polju. Početkom XX. stoljeća članovi toga društva započeli su aktivnu političku borbu na gradskoj razini. U toj borbi istaknuli su kao svoju političku platformu da bački Bunjevci pripadaju hrvatskom narodu. U razdoblju od 1896. do 1918. godine članovi Kola mladeži uspjeli su se afirmirati kao vodeći predstavnici bačkih Hrvata na kulturnom i političkom polju. Tu će ulogu zadržati i u razdoblju nakon 1918. godine kada svoj rad nastavljaju u Bunjevačko-šokačkoj stranci.

Ključne riječi: Kolo mladeži, bački Hrvati, Katolička pučka stranka, Ago Mamužić, Pajo Kujundžić

Uvod

U dosadašnjim radovima o povijesti narodnog preporoda bačkih Hrvata Kolo mladeži je bilo isticano kao važno društvo, ali nije bilo sustavnog prikaza njegova rada. Tijekom 30-ih godina prošloga stoljeća na njegovu su važnost u svojim radovima upozorili Petar Pekić i Matija Evetović (Pekić 2009; Evetović 2010). Obojica su o društvu iznijeli tek nekoliko osnovnih činjenica uglavnom vezanih uz prve godine njegova djelovanja. Kasniji su autori o društvu pisali uglavnom usput, navodeći Pekića i Evetovića. Stoga se u ovome radu nastoji proširiti spoznaje o tome društvu, prikazati neke temeljne povijesne činjenice, ali i staviti Kolo mladeži u kontekst prostora i vremena u kojem je djelovalo.

* znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

Kriza „Antunović-Mamužićeve vlade“

Radi boljeg razumijevanja okolnosti u kojima je djelovalo društvo Kolo mladeži, potrebno je prvo prikazati društvene i političke prilike u Subotici krajem XIX. i početkom XX. stoljeća. Kolo mladeži je nastalo u vrijeme narodnog preporoda bačkih Hrvata i dijelom je svojim radom označilo zadnju fazu njihova nacionalnog sazrijevanja. Tijekom 1870-ih i 1880-ih godina narodni preporod bačkih Hrvata svojim je radom označio kalački kanonik i naslovni biskup Ivan Antunović. Ta je početna faza narodnog preporoda bila obilježena borbom za vlastita glasila i nastojanjima biskupa Antunovića da okupi i školuje mlade intelektualce. Osnivanje Pučke kasine u Subotici 1878. godine označilo je početak nove faze narodnog pokreta u kojoj su, uz pomoć biskupa Antunovića i Ambrozija Boze Šarčevića, vodeću ulogu preuzeli subotički odvjetnici Lazo i Ago Mamužić.

Godine 1894. tadašnja je ugarska vlada Sándora Wekerlea, unatoč ogorčenom protivljenju katolika, proglasila zakon o građanskom braku. Taj je zakon izazvao velike potrese u ugarskom društvu, a njegove su se posljedice osjetile i među bačkim Hrvatima. U Subotici je tada već deset godina vladao odvjetnik Lazo Mamužić na čelu lokalne liste sastavljene pretežito od Bunjevaca. Mamužićeva je gradska vlast od početka na državnoj razini podržavala vladajuću Slobodarsku stranku (*mad.* Szabadelvű Párt), pa se može reći da je, premda pretežito sastavljena od Bunjevaca, zapravo djelovala kao frakcija te stranke. U Subotici je Mamužićeva lista bila poznata kao „Antunović-Mamužićeva stranka“ jer su uz Lazu Mamužića važnu ulogu u njoj igrali Mate Antunović pl. Aljmaški i njegov sin dr. Josip Antunović pl. Aljmaški (*Neven*, 15. rujna 1889, 141).¹ Subotički Bunjevci podržavali su Mamužićevu vlast jer su se nadali da će Lazo kao jedan od osnivača Pučke kasine zaštititi njihov manjinski položaj u Bačkoj, posebice ugroženo korištenje hrvatskog jezika u školama i u lokalnoj administraciji.

Zakon o građanskom braku izazvao je lom unutar „Antunović-Mamužićeve vlade“. Mate i Josip Antunović bili su snažno katolički orijentirani, pa je taj zakon utjecao na njihovu konačnu odluku da više ne žele davati podršku liberalnoj vladi u Budimpešti. U takvim stavovima pridružio im se i Augustin (Ago) Mamužić, dugogodišnji Lazin suradnik. Razdor je pokazao da su se subotički Bunjevci tada snažno podijelili na liberale i katoličke tradicionaliste. Liberali su podržavali Lazu Mamužića, a tradicionalisti Antunoviće i Agu Mamužića. Tako je Lazo Mamužić unutar vlastitih redova dobio snažnu opoziciju.

¹ Mate Antunović pl. Aljmaški (Subotica, 1828. – Subotica, 1912.), odvjetnik i političar. U Subotici je 1868. bio jedan od osnivača Dečkove stranke. Zajedno s Agom i Lazom Mamužićem stvorio je političku frakciju Slobodoumne stranke u Subotici poznatu kao „Mamužić-Antunovićeve stranka“; Dr. Josip Antunović pl. Aljmaški (Subotica, 1852. – Subotica, 1942.) liječnik i političar, sin Mate Antunovića pl. Aljmaškog i Julije Kovač. Tijekom 1880-ih bio je ravnatelj subotičke bolnice, a u političkom pogledu podržavao je oca i gradonačelnika Lazu Mamužića. Godine 1888. izabran je za zastupnika Slobodoumne stranke u Ugarskom saboru, a isti uspjeh ponovio je i 1892. godine. Iz stranke je istupio 1894. godine zbog neslaganja s liberalnim zakonima (Grlica i Libman 2008, 41-42).

Podjela na liberale i tradicionaliste ozbiljno je ugrozila tada već poodmakli nacionalni pokret bačkih Hrvata. Nakon Ivana Antunovića i njegovog rada u 1870-im godinama, upravo su Lazo i Ago Mamužić bili nastavljači toga pokreta. Njihov prvi veliki uspjeh bilo je osnivanje Pučke kasine 1878. godine, a zatim i sastavljanje Antunović-Mamužićeve liste („stranke“) koja je od 1881. godine stalno pobjeđivala na parlamentarnim i općinskim izborima u Subotici. Štoviše, upravo je pobjeda Antunović-Mamužićeve liste bila dokaz da su subotički Bunjevci udruženim snagama uspjeli ostvariti svoju političku emancipaciju i da su se uspjeli nametnuti Budimpešti kao nezaobilazni politički čimbenik u Bačkoj.

Pored ideoloških razloga, postojao je i drugi razlog koji je doveo do sloma Antunović-Mamužićeve stranke. Subotički su Bunjevci u velikom broju glasali za tu listu prvenstveno zato jer su vjerovali da će ona obraniti njihova manjinska prava zajamčena Zakonom o manjinama iz 1868. godine. Međutim, ubrzo su se po tome pitanju jako razočarali u Lazu Mamužića.

Katolička pučka stranka

Godine 1895. dr. Josip Antunović se pridružio katoličkim intelektualcima koji su u Subotici nastojali organizirati novu političku opoziciju liberalnoj vlasti Laze Mamužića. Na čelu tih intelektualaca bio je svećenik Matija (Maća) Mamužić, tadašnji župnik župe sv. Terezije. I tadašnje je uredništvo subotičkog *Nevena* stalo otvoreno uz novu političku inicijativu. Već u siječnju 1895. u *Nevenu* piše: „Crkveno politični pridlozi Wekerleove vlade već su zakonom postali i nami ne preostaje drugo već da ustavnim načinom te zakone potaremo i pravednu, ciloshodnu jednakost branimo među viroizpovisti. Širom naše zemlje se osniva 'pučka partaja' koja nastoji zemljodilcima stanje olakšati, narodnostima zakonito pravo podiliti, građanski brak uništiti, pravo izbora razširiti, političke srezove pravednije razdiliti.“² Dakle, već početkom 1895. godine *Neven* je najavljivao osnivanje nove Katoličke pučke stranke (*mad.* Katolikus Néppárt) i zagovarao je njeno podržavanje. Uredništvo *Nevena* očigledno se nadalo da će upravo nova stranka ispuniti očekivanja bačkih Hrvata i u nacionalnom pogledu.

Podjela među subotičkim Bunjevcima dovela je u pitanje i rad Pučke kasine. Njeno članstvo, dotad politički jedinstveno, sada se odjednom našlo podijeljeno u suprotstavljenim taborima. Međutim, tada se suprotno svakom očekivanju dogodio politički kompromis. Oba su politička tabora (i Lazini liberali i pučkaši) prešutno pristala da Pučka kasina po svome karakteru postane izvanstranačka institucija, otvorena za pristaše obiju političkih opcija, te da tako i dalje nastavi raditi na okupljanju bunjevačkih Hrvata i na razvijanju njihove narodne svijesti.³

² „Čestitamo Novu godinu“ (*Neven*, 1. siječnja 1895, 1-2).

³ „Puko je glas da nika gospoda namiravaju od Pučke kasine napraviti 'katolički krug'. Mi bezuvitno osugujemo i misao koja bi na tako šta težila. Jer mi Pučku kasinu smatramo narodnim krugom u kojem se bunjevački razgovara, bunjevački se razpravlja u skupštinama, bunjevački se sastavljaju zapisnici. – A s druge strane Pučka je kasina i tako već katoličko društvo, tamo

Već 27. siječnja 1895. u Subotici je bila organizirana inicijativna skupština Katoličke pučke stranke (*Neven* 1. veljače 1895, 19). *Neven* prenosi da je na toj skupštini glavnu riječ vodio svećenik Matija Mamužić. To dokazuje da je stranka od početka imala dvije ugledne osobe na svome čelu – Matiju Mamužića i dr. Josipa Antunovića. Njihov ugled bio je i zalag za budućnost nove stranke u gradu. Dan kasnije, 28. siječnja, Katolička pučka stranka je u Budimpešti i formalno osnovana, a za prvog predsjednika izabran je grof Nikola Esterházy (*Neven*, 1. veljače 1895, 29). Sljedeće godine Matija Mamužić je otišao korak dalje u organiziranju subotičkih pučkaša. Dana 24. svibnja 1896. u Subotici je osnovao Katolički krug. Premda se u javnosti predstavljao kao vjerska institucija, odmah je bilo jasno da se radi o društvu koje je okupljalo pristaše Katoličke pučke stranke. Za prvog predsjednika Katoličkog kruga izabran je Matija Mamužić, a za potpredsjednika dr. Josip Antunović. Među osnivačima Katoličkog kruga bilo je 68 Bunjevaca i 45 Mađara, što pokazuje da je to bila etnički mješovita hrvatsko-mađarska institucija (*Neven*, 1. lipnja 1896, 94). Ipak, činjenica da su predsjednik i potpredsjednik bili Bunjevci, kao i da su Bunjevci predstavljali veći broj osnivača, pokazuje da su oni ipak bili glavna snaga te katoličke institucije.

Katolička pučka stranka je sve do kraja Austro-Ugarske Monarhije imala minorno značenje u ugarskoj politici, ali postoji prijepor koliki je bio njen značaj za bačke Hrvate. Prvi koji je ukazao na važnost Katoličke pučke stranke za bačke Hrvate bio je povjesničar Arpad Lebl (Lebl 1979, 136). Međutim, ni Lebl nije napravio jasnu analizu djelovanja te stranke među bačkim Hrvatima. Tako Lebl među podržavateljima te stranke ističe u Bačkoj samo Paju Kujundžića, premda se radilo o mnogo širem krugu svjetovnih i crkvenih osoba koje su doista igrale važnu ulogu među bačkim Hrvatima u to vrijeme. Nakon Lebla o Katoličkoj pučkoj stranci u Bačkoj pisao je i Ante Sekulić, koji joj je odricao svaku važnost napisavši da ona „nije među podunavskim Hrvatima našla istaknutijeg i uglednijeg pristašu, svećenika ili svjetovnjaka“ (Sekulić 1988, 138). Štoviše, Sekulić je izričito napisao da ni Pajo Kujundžić nije bio njen pristaša (Sekulić 1988, 138-139). Međutim, *Neven* kao najznačajnije glasilo bačkih Bunjevaca tijekom 1895. i 1896. godine donosi brojne članke i napise koji navode na sasvim drugačije zaključke.⁴

Prethodno navedene činjenice o djelovanju Matije Mamužića i njegovoj suradnji s dr. Josipom Antunovićem pokazuju da je zbog liberalnih zakona 1895. godine bunjevačko biračko tijelo u Subotici bilo raspolovljeno na pristaše Lazinih slobodoumnika i na pristaše Katoličke pučke stranke. Dakle, može se zaključiti da su u zadnjim godinama XIX. stoljeća mnogi Bunjevci stali uz Katoličku pučku stranku. I uredništvo *Nevena* tada je potpuno podržavalo tu stranku, pa bi se moglo zaključiti da je nekoliko godina taj list djelovao kao njihovo političko glasilo.

virski osiđaji vladaju... Pučku kasinu priustrojiti toliko bi bilo kao raztirat ju, jer nju jedino pravi bunjevački pučki oblik uzdržaje. Njezin uzorito građanski ustav bi se posve morao prominiti a to bi braću raztiralalo. Ko je rad Bunjercima taj će gledat da učvrsti Pučku kasinu a ne da ju oslabljuje“ (*Neven*, 1. veljače 1895, 27).

⁴ Primjerice članak „Zašto mi volimo pučku partaju?“ (*Neven*, 1. siječnja 1895, 5-6) ili „Pučka stranka napriduje“ (*Neven*, 1. kolovoza 1896, 129).

Godine 1896. bili su parlamentarni izbori. Kao kandidat Katoličke pučke stranke u Subotici je bio istaknut dr. Josip Antunović. On je kao bivši zastupnik bio dosta ugledna osoba i ozbiljan kandidat. Međutim, neki znakovi navode na zaključak kako Bunjevci okupljeni oko Paje Kujundžića i *Nevena* nisu baš u potpunosti bili za Katoličku pučku stranku. Usred same predizborne kampanje Pajo Kujundžić je u *Nevenu* objavio članak „Najnoviji pokret kod Bunjevaca“ u kojem je zagovarao da Bunjevci u Subotici trebaju osnovati vlastitu političku stranku koja će na temelju kršćanske vjere braniti njihov jezik i identitet (*Neven*, 1. listopada 1896, 169). Taj je članak bio prvi znak da i među pučkašima postoji nejedinstvo. Pajo Kujundžić je, naime, predvodio Bunjevce koji su bili nezadovoljni odnosom mađarske crkvene hijerarhije prema bunjevačkom pitanju, premda su sami bili uvjereni katolici. Tako se dogodilo da je *Neven*, usprkos podršci Katoličkoj pučkoj stranci, ipak objavio Kujundžićev članak.

Rezultati parlamentarnih izbora pokazali su da je Katolička pučka stranka tada na državnoj razini ipak bila minorna stranka, a takva je i ostala do kraja Austro-Ugarske države. U samoj Bačkoj Vladina je stranka osvojila svih 17 zastupničkih mjesta. Katolička pučka stranka na izborima 1896. godine nije dobila ni jednog zastupnika ne samo u Bačkoj nego i u Subotici, što je nesumnjivo bio velik udarac i za Matiju Mamužića i za dr. Josipa Antunovića.

Pajo Kujundžić i Ago Mamužić – pokrovitelji Kola mladeži

Premda je tada već bio u sukobu s Lazom Mamužićem, Ago Mamužić je još 1895. bio u taboru subotičke Slobodoumne stranke (*Neven*, 1. ožujka 1895, 52). Međutim, njihov sukob u to je vrijeme sve više jačao, tjerajući Agu Mamužića u oporbu. Ključni trenuci prekida suradnje Age i Laze Mamužića nastupili su 1896. godine, kada se u Subotici ponovno istaknula sva složenost „bunjevačkog pitanja“. Te su 1896. godine Pajo Kujundžić i odvjetnici Dušan Petrović i Veco Mamužić zatražili od Ministarstva obrazovanja da se na temelju zakona iz 1868. godine omogući školovanje bunjevačkoj djeci na materinskom jeziku u osnovnim školama (*Neven*, 1. lipnja 1896, 81). Kujundžićeva inicijativa dovela je do prave mobilizacije subotičkih Bunjevaca, pa se njih čak 1.200 potpisalo na molbu (Pekić 1930, 140). Iste 1896. godine pokrenuta je i inicijativa za osnivanje društva Kolo mladeži koje je trebalo okupljati mlade bunjevačke Hrvate. Veliki pokrovitelji društva od početka su bili upravo Ago Mamužić i Pajo Kujundžić. Članak Paje Kujundžića „Najnoviji pokret kod Bunjevaca“ i osnivanje Kola mladeži navode na zaključak da su Pajo i Ago upravo u to vrijeme željeli stvoriti jednu jezgru mladih intelektualaca i političara koji bi u budućnosti mogli voditi samostalnu kulturnu i političku borbu, u potpunosti emancipiranu od mađarskih političkih stranaka, a dijelom i od Katoličke crkve u kojoj je mađarsko svećenstvo imalo dominantnu ulogu.

U svojem listopadskom broju *Neven* je objavio tek kratku vijest o osnivanju Kola mladeži. Prema tome tekstu društvo je trebalo imati tamburašku i pjevačku sekciju, pa se činilo kako će ono imati isključivo folklorno-kulturnu ulogu (*Neven*,

1. listopada 1896, 165). Međutim, od samih početaka društvo je pokazalo svoju snagu i neskrivene političke namjere zbog kojih se susrelo s velikim problemima. Iz *Nevena* je vidljivo da je Kolo mladeži tijekom zime 1896./97. godine poslalo Gradskom senatu svoja pravila na odobrenje, ali da je senat odbio odobriti pravila s objašnjenjem da „mladost može i bez pravila pivati i tamburati koliko hoće“ (*Neven*, 1. listopada 1896, 168). Odbijanje potvrde pravila bila je reakcija na prvu javnu zabavu, nazvanu „Veliko kolo“ koju su članovi Kola mladeži, tada još kao neorganizirana grupa mladih, organizirali 12. travnja 1896. godine. Održana zabava izazvala je velike reakcije lokalnih i državnih vlasti pa je, nakon odbijanja pravila društva, u proljeće 1897. godine zabranjeno i organiziranje drugog Velikog kola (Evetović 2010, 187). O tome je u svibnju 1897. pisao i *Neven* koji prenosi da su gradske vlasti zabranile zabavu pod izgovorom da njeno održavanje „ruši mir među Mađarima i Bunjevcima“ (*Neven*, 1. svibnja 1897, 67).

Za rekonstrukciju početaka Kola mladeži vrijedan je i članak „Kolo mladeži – Veliko kolo“ objavljen u *Subotičkoj Danici* iz 1897. godine (*Subotička Danica* 1897, 23). Prema tome članku, začetak Kola mladeži dogodio se u subotičkoj obitelji Andrije Stipića Švabovog čiji su sinovi Marko i Andrija ml. s velikim zanosom prihvatili narodni pokret bačkih Hrvata. Uz njih se od samog početka među inicijatorima Kola mladeži našao i mladi odvjetnički vježbenik Stipan Matijević koji je, prema *Subotičkoj Danici*, 1896. godine bio izabran za prvog predsjednika društva (*Subotička Danica* 1897, 23). Članak u *Subotičkoj Danici* prilično se dobro podudara s pisanjem Matije Evetovića prema kojem su osnivači Kola mladeži bili: Ivan Budinčević kao predsjednik, Marko Stipić, Veco Vojnić, Stipan Matijević, Mate Dulić, Staniša Neorčić, Andrija Stipić, Josip Stipić, Tome Čović, Kalor Matković i Blaško Milodanović.⁵ Iz toga je vidljivo da je već 1897. Stipana Matijevića na čelu društva zamijenio Ivan Budinčević, također mladi pravnik.⁶

Članak „Kolo mladeži i Ago Mamužić“, objavljen u *Nevenu* 1897. godine, otkriva najranije obrise suradnje mladih intelektualaca s Agom Mamužićem i Pajom Kujundžićem – suradnje koja će se kasnije izroditi u političku platformu. Članak je zapravo opisao jedno okupljanje kod Age Mamužića, ali već samo navođenje osoba koje su se tom prilikom okupile otkriva tko su bili ljudi koji su činili jezgru budućeg kulturnog i političkog djelovanja subotičkih Hrvata. Na tome okupljanju kao glavni gosti istaknuti su upravo članovi Kola mladeži na čelu s predsjednikom Ivanom Budinčevićem (*Neven*, 1. srpnja 1897, 110). Uz njih prisutni su bili i učitelj Mijo Mandić, tadašnji predsjednik sirotinjskog stola Miško Prčić te pop Pajo Kujundžić. Mijo Mandić i Pajo Kujundžić istovremeno su bili i glavni pokrovitelji i suradnici *Nevena*, što objašnjava kako je taj list postao glasilo nove političke snage.

Premda Kolo mladeži tijekom 1896. i 1897. godine nije uspjelo dobiti dozvolu za rad, ono je neformalno i dalje nastavilo postojati. Godine 1898. među novim

⁵ Evetović je kao izvor naveo pravila koja je Glavna skupština Kola mladeži prihvatila 1897. godine (Evetović 2010, 186).

⁶ Ivan Mukija Budinčević (Subotica, 1874. – ?), pravnik i društveni djelatnik (Grlica 2005, 12).

članovima Kola mladeži spominju se tri mlada pravnik – Josip Vojnić Hajduk, Beno Sudarević i Babijan Malagurski.⁷ Sljedeće godine, kao svršeni doktor medicine u Suboticu se vratio Vranje Sudarević, brat Bene Sudarevića, koji se također odmah priključio društvu. Svi su oni bili iz najuglednijih subotičkih hrvatskih obitelji i pokazivali su neskrivene političke ambicije. Njihov utjecaj još je više osnaživala podrška koju su dobivali od Age Mamužića i Paje Kujundžića, pa nije ni čudno da je gradska vlast Laze Mamužića u Kolu mladeži vidjela stvarnu političku prijetnju.

Od 1898. kao predsjednik još uvijek nepriznatog društva Kola mladeži u javnosti se počeo spominjati Josip Vojnić Hajduk.⁸ On je kao takav iznio svoje mišljenje o odbacivanju gradskih vlasti da odobre pravilnik društva sljedećim riječima: „Dok se patriotizmom od nas traži da se odrekemo materinskog jezika na javi, u školi, crkvi i upravi, dok se putem patriotizma hoće nama da zabrani van obiteljskog kola rabiti materinski jezik, dotle i taki patriotizam mi ne možemo usvojiti. Ovako osića svaki Bunjevac. Ovo je želja cilog naroda da nas ne preziru zbog jezika“ (*Neven*, 1. prosinca 1898, 182). Te su riječi pokazale da se među bačkim Hrvatima u to vrijeme stvorio novi naraštaj narodnih vođa, školovan i samouvjeren, koji nije želio pristati na asimilaciju zahtijevanu zbog „patriotizma“ prema državi u kojoj su živjeli. Mladi intelektualci okupljeni oko Kola mladeži tražili su da se bačke Hrvate prizna kao političke partnere koji samostalno, a ne kao dio neke mađarske političke opcije, žele sudjelovati u političkom životu Bačke. Tako su u svojem djelovanju zapravo ostvarivali stavove Paje Kujundžića izražene u članku „Najnoviji pokret kod Bunjevaca“ 1896. godine.

Premda se zapravo i ne može utvrditi koliko je velik utjecaj Kola mladeži bio, nije za vjerovati da je to društvo tada moglo napraviti neki veći politički preokret u gradu. Ipak, očigledno je da je vladajuća gradska uprava Laze Mamužića u njima vidjela ozbiljnu opasnost, jer im ni 1899. godine nisu odobrena pravila.

Iz novinskih se članaka može uočiti da su tijekom 1898. i 1899. bački Hrvati okupljeni oko *Nevena* sve više zazirali od Katoličkog kruga i od Matije Mamužića. Načelno, njihovi se stavovi ideološki i nisu razlikovali. Međutim, Katolička pučka stranka nije uspjela, a čini se da nije ni pokušavala zaštititi manjinska prava, što je kod bačkih Hrvata izazvalo veliko nezadovoljstvo. U članku „Pučka stranka i nemađarski narodi“ *Neven* o tome piše: „Pučka stranka uzela je u svoj program da će nemađarske narode izmiriti (namiriti, nap. R. S.), ali kako? i s čime? to onda nebijaše jasno izjavljeno. Mi smo u svoje vrime priporučivali Pučkoj stranki da ovo izmirenje bude na temelju 1868. zakona izvršeno, ali nam se želja nije izpunila“ (*Neven*, 1. kolovoza 1899, 125). Iste 1899. u *Nevenu* je objavljen i članak „Tko se hvali taj se kviri“ u kojem je uredništvo očigledno definitivno prekinulo bilo kakve simpatije prema Katoličkom krugu kao okupljalištu Katoličke pučke stranke u gradu. *Neven* je tada o Katoličkom krugu oštro napisao: „ili je to ravnopravnost kad starešine Katoličkog kruga samo mađarsku novinu izdaju, a za Bunjevce ne samo da ne izdaju, nego još

⁷ „Kolo mladeži živi“ (*Neven*, 1. kolovoza 1898, 124).

⁸ „Radost Kola mladeži“ (*Neven*, 1. kolovoza 1898, 110).

ogovaraju i psuju one rodoljube koji putem novina i knjiga bez plaće i nagrade šire pravu kršćansku prosvitu med Bunjevcima“ (*Neven*, 1. studenog 1899, 163).

Pokušaj osnivanja Bunjevačke stranke u Subotici

Premda je pobjeda Laze Mamužića u Subotici 1884. godine bila postignuta na temeljima bunjevačkih glasova, ipak njegova „Antunović-Mamužićeva stranka“ nije bila prava bunjevačka stranka. Ni Katolička pučka stranka nije nastupala kao bunjevačka stranka. Njena nezainteresiranost za položaj manjina sve je više odbijala Bunjevce. Stoga je među Bunjevcima od godine 1900. sve više jačala ideja o osnivanju samostalne stranke – ideja koju je već 1896. istaknuo Pajo Kujundžić. Istovremeno, među bačkim Bunjevcima događao se još jedan proces. Sve intenzivnije veze s Hrvatskom i odustajanje od dotadašnje politike južnoslavenske uzajamnosti, koju je zagovarao J. J. Strossmayer, doveli su kod Hrvata na čitavom etničkom prostoru do odustajanja od regionalnih i subetničkih identifikacija. Od tada i bački Bunjevci sve više počinju isticati svoje hrvatstvo, svjesni da hrvatskom identitetu pripadaju i etnički i kulturno. Upravo će ljudi okupljeni oko Kola mladeži i lista *Neven* biti glavni nositelji javnog izražavanja hrvatskog identiteta u Bačkoj u razdoblju uoči Prvoga svjetskog rata.

Godine 1900. već je bila peta godina kako je Kolo mladeži nastojalo dobiti odobrenje za svoje djelovanje. Usprkos tomu, njegovi članovi nisu gubili nadu. U članku „Kolo mladeži još živi“ objavljeno je zašto društvo ni tada, 1900. godine, nije imalo dozvolu za rad: „Pitaće mlogi pa zašto? E to je tajna poglavarstva Subotice grada. Govorilo se je da to smeta ličnim interesima nike glavne osobe varoškog poglavarstva, i da se je još unaprid zatražila bila pomoć i zaštita toga velmože i da je cila stvar kao njegovo dilo izgledala“ (*Neven*, 1. rujna 1900, 132-133). Premda nema spomena tko je taj „velmoža“, može se pretpostaviti da se radilo upravo o Lazi Mamužiću kojem su Kolo mladeži, Ago Mamužić i Pajo Kujundžić odnosili bunjevačke glasove. Nakon toga o Kolu mladeži se kao društvu ni u *Nevenu* niti u drugim glasilima bačkih Hrvata dugo ne piše ništa. Prema Petru Pekiću, nadležno je ugarsko ministarstvo 20. studenoga 1900. konačno ukinulo Kolo mladeži (Pekić 1930, 141). Ipak, članovi Kola mladeži i dalje su održavali međusobne veze koje su se ubrzo prebacile na političko polje.

Iznenadna i nesretna smrt Matije Mamužića, koji se 28. rujna 1900. utopio u subotičkom jezeru Palić, izazvala je novi preokret u političkom životu bačkih Hrvata. Bilo je uočljivo da *Neven* od 1897. godine nije o Matiji Mamužiću pisao ništa – niti pozitivno niti negativno. Razlog takve šutnje treba tražiti u stavu ljudi oko *Nevena* i Kola mladeži da su Hrvati u Katoličkom krugu njihovi prirodni suistomišljenici, pa su se vjerojatno nadali kako će oni možda jednom osvijestiti svoju pripadnost bačkim Hrvatima. Mamužićeva smrt ipak je natjerala *Neven* da progovori o njemu. U *Nevenu* je doista ubrzo objavljen In memoriam koji je biranim riječima opisao njegov život. Tračak kritike pokazao se tek u dijelu koji se odnosio na Mamužićev narodni rad. U tome je dijelu rečeno: „Maća Mamužić kao Bunjevac malo je

doprineo prosviti i napridku roda svoga. Pravice narodne nije tražio i nije se borio za boljitak i blagostanje roda svoga; ali svoje bunjevačko pleme nije zatajao. Hvala i slava mu za to!⁹

Nakon smrti Maće Mamužića otvorilo se pitanje tko će preuzeti mjesto župnika sv. Terezije. Prvi je kandidat bio Veco Mamužić kojeg su podržavale gradske vlasti kao liberalnog i mađarski orijentiranog svećenika, a drugi Pajo Kujundžić kojeg su podržavali Bunjevci i konzervativno orijentirani Mađari, u osnovi simpatizeri Katoličke pučke stranke. U nadmetanju za to mjesto pobijedio je Veco Mamužić uz otvorenu pomoć Laze Mamužića i njegovih pristaša.¹⁰ Na drugoj strani, konkurencija oko mjesta župnika sv. Terezije dovela je do toga da je Pajo Kujundžić tada nakratko postao vođa pučkaša u Subotici. Kao takav, usprkos porazu, ili baš zbog njega, izabran je 1901. godine i za predsjednika Katoličkog kruga u kojem je još uvijek važnu ulogu igrao dr. Josip Antunović. Dolazak Paje Kujundžića na čelo Katoličkog kruga pomirio je bunjevačke i mađarske pučkaše. Tako je krajem iste godine na parlamentarnim izborima kao kandidat pučkaša u Subotici ponovno bio najavljuvan dr. Josip Antunović.¹¹ Članak „Pobjeda pučke stranke“, koji je potpisao svećenik Ilija Kujundžić pod pseudonimom „Gromović“, potvrđuje da je 1901. godine *Neven* ponovno bio na liniji subotičkih pučkaša, što je bilo u skladu s događajima oko izbora za novog župnika sv. Terezije i dolaskom Paje Kujundžića na čelo Katoličkog kruga (*Neven*, 1. kolovoza 1901, 120-121). Međutim, iz neutvrđenih razloga, dr. Josip Antunović nije na kraju bio kandidat za parlamentarne izbore, nego je to postao Šimun Mukić, čuveni subotički košutovac koji je u međuvremenu postao član Katoličkog kruga. Na kraju, u subotičkom srezu vladajuća Mamužićeva stranka nije osvojila oba zastupnička mjesta, nego samo jedno koje je osvojio Šandor Vojnić, a drugo je zastupničko mjesto osvojio Šimun Mukić.¹² Iz toga se može zaključiti kako je u zadnji tren Mukić zamijenio Antunovića i da je uspio na izborima izboriti zastupnički mandat.

Kolo mladeži u politici – osnivanje Narodne bunjevačke stranke

Promjene u Katoličkom krugu, u kojem je istaknutu ulogu dobio košutovac Šime Mukić, ponovno su natjerale subotičke Hrvate na odmak od Katoličke pučke stranke i na razmišljanje o stvaranju vlastite političke stranke. Sljedeću, 1902. godinu obilježila je smrt Age Mamužića. U međuvremenu su mladi članovi Kola mladeži sazreli i počeli zauzimati sve važnije mjesto među subotičkim Hrvatima. U tome je smislu bila znakovita i promjena na mjestu urednika *Nevena* koje je 1903. godine od Nikole Matkovića preuzeo dr. Vranje Sudarević. Prije toga je u srpnju 1902. godine

⁹ Prema inicijalima autora M. M. može se pretpostaviti da je In memoriam napisao Mijo Mandić. – „Maća Mamužić“ (*Neven*, 1. studenog 1900, 163).

¹⁰ „Izbor župnika u Subotici“ (*Neven*, 1. siječnja 1901, 3).

¹¹ „Dr. Jožika Antunović, kandidat poslanički“ (*Neven*, 1. travnja 1901, 59).

¹² „Izbori u Bačkoj“ (*Neven*, 1. studenog 1901, 163-164).

Kolo mladeži održalo ljetnu zabavu u Dudovoj šumi na kojoj je bilo preko 300 gostiju.¹³ I to je bio vanjski znak da Kolo mladeži i dalje živi kao pokret.

U studenome 1902. godine u Subotici su ponovno birani općinski vijećnici, a članovi Kola mladeži tada su prvi puta pokušali izaći na izbore sa svojom listom kandidata. *Neven* donosi da su na čelu liste Kola mladeži bili braća Beno i Vranje Sudarević, a uz njih Josip Vojnić Hajduk, Babijan Malagurski, Stipan Matijević i Luka Plesković.¹⁴ Lista Kola mladeži tada nije uspjela postići izborni uspjeh.¹⁵ Ipak, ti su izbori bili povijesni jer su u njima subotički Hrvati prvi puta samostalno istaknuli svoju kandidacijsku listu. Godine 1904. članovi Kola mladeži nisu ni pokušali izaći na općinske izbore, pa se čini da su tada ušli u svjesnu političku pasivnost jer samostalno nisu mogli polučiti zadovoljavajuće izborne rezultate, a koaliranje s mogućim partnerima Károlyem Biróom, Lazom Mamužićem ili Šimunom Mukićem nije bilo prihvatljivo.¹⁶ Novu priliku odlučili su iskušati dvije godine kasnije, točnije 1906. kada su nastupili novi parlamentarni izbori. To je bila već šesta godina od konačne odluke Ministarstva da se Kolo mladeži ne smije registrirati, pa je društvo sve to vrijeme nastavilo živjeti kao svojevrсни pokret. U takvim teškim okolnostima doista je iznenađujuće da je Kolo mladeži tada već postojalo punih deset godina.

Na parlamentarnim izborima 1906. godine članovi Kola mladeži ponovno su nastupili kao politička lista, a za svoga su kandidata istaknuli dr. Benu Sudarevića. Iz pisanja u *Nevenu* može se zaključiti da su se Beno Sudarević i njegove pristaše u javnosti predstavljali kao bunjevačka neovisna lista koja je po svojim idejama i dalje najbliža Katoličkoj pučkoj stranci.¹⁷ Beno Sudarević nije bio izabran, ali je njegova kandidatura ohrabrila pristaše Kola mladeži koji su iste godine odlučili osnovati pravu političku stranku. Ideju o osnivanju političke stranke tih je dana objavio *Neven* u članku „Nova stranka“ u kojem je izneseno i objašnjenje inicijative. Prema tome članku, Beno Sudarević i njegovi prijatelji zaključili su nakon parlamentarnih izbora da se narod obradovao ovom pokretu „koji zovu kretom Kola mladeži“, ali „mnogi nisu čuli ništa o pokretu za ono kratko vrime, drugi nisu imali prigode dovoljno obavistiti se o stvari, treći su zamišljeni da li će i ovaj pokret biti samo tako bunjevački kao i dosadanji i u toj zamišljenosti neizvisni ostali kod kuće.“ Dalje je u članku objavljeno da je za predsjednika nove stranke predložen Vranje Sudarević, a za blagajnika Babijan Malagurski te da su stranku podržali Stipan Matijević i Josip Vojnić Hajduk. Upravo na temelju toga članka pisao je kasnije Petar Pekić da nakon izbornog poraza „bunjevačka stranka“ nije propala (Pekić 1930, 158). Zapravo članak u *Nevenu* dokazuje da je tada, 1906. godine, tek došlo do osnivanja prve bunjevačke stranke za koju Matija Evetović tvrdi da se zvala Narodna bunjevačka stranka (Evetović 2005, 43).

¹³ „Litnja zabava Kola mladeži“ (*Neven*, 1. kolovoza 1902, 119).

¹⁴ „Izbori u Subotici“ (*Neven*, 1. prosinca 1902, 178-179).

¹⁵ „Promine u zvaničnicima“ (*Neven*, 1. siječnja 1903, 12).

¹⁶ „Društveno gibanje u Subotici“ (*Neven*, 1. studenoga 1904, 163-164).

¹⁷ „Poslanički izbori u Subotici“ (*Neven*, 1. lipnja 1906, 81-82).

Premda zapisi u *Nevenu* i oni koje donose Matija Evetović i Petar Pekić navode na zaključak da su članovi Kola mladeži 1906. godine doista osnovali bunjevačku stranku, o toj se stranci kasnije više ništa ne zna. Nakon 1906. godine u životu bačkih Hrvata sve veću ulogu počinju igrati mladi svećenici Blaško Rajić i Lajčo Budanović. Čini se zapravo kako su bački Hrvati na čelu s Pajom Kujundžićem, Blaškom Rajićem i Lajčom Budanovićem u razdoblju od 1907. do 1913. odlučili sve svoje snage usmjeriti na nastojanje da se Bunjevcima omogući upotreba materinjeg jezika u školama i da je zato i Narodna bunjevačka stranka utihnula.

Na političkom polju među bačkim Hrvatima je u to vrijeme dominirala razjedinenost. Godine 1910. neki istaknuti subotički Bunjevci ulaze u novoosnovanu Nacionalnu stranku rada (*mađ.* Nemzeti Munkapárt): *Neven* 1911. godine piše da su u Subotici tu stranku podržavali Babijan Malagurski, Stipan Matijević, Staniša Neorčić i Marko Dulić, a kandidat te stranke Stipan Vojnić ml. izabran je iste godine za zastupnika u Ugarskom saboru (*Neven*, 15. listopada 1911, 76). Očigledno je da su se tada pristaše Kola mladeži politički podijelili. Jedni, okupljeni oko *Nevena*, ostali su politički pasivni i svoje su snage zajedno s Pajom Kujundžićem usmjerili na borbu za manjinska prava u školi. Drugi su pokušali politički djelovati u okviru nove vladajuće mađarske stranke, ali njihovo djelovanje nije polučilo rezultate.

Tijekom 1913. godine Pajo Kujundžić i njegove pristaše pokušali su ipak još jednom politički djelovati u Subotici. Prvi korak prema političkom organiziranju subotičkih Hrvata učinjen je kada je *Neven* proglasio kako ponovno postaje politički list. Tada su u *Nevenu* objavljena tri načela budućeg političkog djelovanja: „Prvo naše načelo je, da svaki podanik Ugarske poštiva zakone te svagda nastoji podupirati interese mile nam domovine. Drugo načelo je naše, da se narodnosti u okviru zemaljskih zakona i državnog jedinstva mogu i smiju politički i kulturno razvijati. Treće načelo nam je da su Bunjevci i Šokci ogranak naroda hrvatskoga, a naš jezik da je čisto hrvatski, ali ispovijedamo narodno jedinstvo sa Srbima te njihov jezik isto tako smatramo za svoj.“ (*Neven*, 15. veljače 1913, 1).

Političku aktivnost ubrzo je prekinuo Prvi svjetski rat. Kraj rata doveo je do raspada Austro-Ugarske Monarhije. U novoj državi, Kraljevini SHS, bački su se Hrvati našli u sasvim novim političkim okolnostima. Ipak, članovi Kola mladeži i dalje su činili jezgru društvenog, kulturnog i političkog djelovanja bačkih Hrvata. Konstantna je ostala i njihova politička usmjerenost. Godine 1920. osnovali su Bunjevačko-šokačku stranku koja se i dalje borila za dva temeljna politička cilja: 1. priznanje hrvatstva bačkih Bunjevaca i Šokaca i 2. nastojanje da se u društvu zaštite katoličke vrijednosti. Kao takva, Bunjevačko-šokačka stranka je tijekom 1920-ih godina politički djelovala zajedno s Hrvatskom pučkom strankom i Slovenskom ljudskom strankom, koje su također bile utemeljene na pučkaškoj ideologiji.

Zaključak

Djelovanje Kola mladeži čini višestruko važnu prijelomnicu u narodnom pokretu bačkih Hrvata. Uočljivo je da su vodeći ljudi Kola mladeži bili mladi intelektual-

ci, u najvećem broju odvjetnici, što pokazuje kako je među bačkim Hrvatima tada stasala generacija potekla iz građanskih slojeva koja je bila spremna preuzeti političko vodstvo. To je bio značajan zaokret u odnosu na prijašnje generacije u kojima je dominiralo vodstvo katoličkih svećenika. Pojava novih intelektualaca iz građanskog sloja svjedoči značajnim društvenim promjenama među bačkim Hrvatima, odnosno svjedoči stvaranju hrvatskog građanstva u Bačkoj. Premda su Bunjevci i Šokci od doseljenja u Bačku živjeli u gradovima, gradsko je stanovništvo istovremeno bilo najviše zahvaćeno procesom mađarizacije, što se vidi i iz velikog broja Bunjevaca koji su pristajali uz različite mađarske stranke, pa i one koje su imale izrazito netrpeljive stavove prema nacionalnim manjinama. Povijesni su procesi tako tek krajem XIX. stoljeća stvorili uvjete da se na povijesnoj sceni u Bačkoj javi sloj nacionalno svjesnog hrvatskog građanstva. Upravo činjenica da se radilo o mladim, školovanim i nacionalno svjesnim ljudima bila je i razlog zbog kojeg su mađarske vlasti neprijateljski dočekale Kolo mladeži. U razmatranju velikog pitanja, zašto hrvatska nacionalna integracija nije prije i snažnije zahvatila bačke Bunjevce i Šokce, sudbina Kola mladeži, društva koje nikad nije bilo odobreno ni od strane gradskih vlasti niti od ministarstva, daje brojne odgovore.

Literatura:

- Kolo mladeži – Veliko kolo. 1897. *Subotička danica ili bunjevačko-šokački kalendar za prostu godinu 1898*. Subotica: 23.
- Neven*, godišta 1889., 1895., 1896., 1897., 1898., 1899., 1900., 1901., 1902., 1903., 1904., 1906. i 1913.
- Evetović, Matija. 2005. *Život i rad Paje Kujundžića*. Subotica: Pučka kasina 1878.
- Evetović, Matija. 2010. *Kulturna povijest bunjevačkih i šokačkih Hrvata*. Subotica: NIU „Hrvatska riječ“.
- Grlica, Mirko. 2005. Budinčević, Ivan Mukija. *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. Knj. IV. Bu. Subotica: Hrvatsko akademsko društvo. 12.
- Grlica, Mirko, Libman, Emil. 2008. Antunović, Josip (József Antal Ferenc). *Leksikon podunavskih Hrvata – Bunjevaca i Šokaca*. Knj. I. A. Subotica: Hrvatsko akademsko društvo. 41-42.
- Lebl, Arpad. 1979. *Građanske partije u Vojvodini 1887. – 1918*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Pekić, Petar. 1930. *Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Sekulić, Ante. 1988. O društvenom i stranačkom životu podunavskih Hrvata od 1867. do 1918. *Historijski zbornik* 41: 123-153.

Summary

Circle of the youth

Circle of the youth, association from Subotica, had an important role in the national movement of Croats of Bačka (Bunjevci and Šokci). It was founded at the end of XIX century by young intellectuals, with the support of a lawyer Ago Mamužić and a priest Pajo Kujundžić. Although the Hungarian authorities persistently refused to give permission for its work, the association managed to develop its activities in the cultural and political fields. At the beginning of XX century, members of the association began an active political struggle at the city level. In that struggle they pointed out that Bunjevci belonged to the Croatian people, that being their political platform. In the period from 1896 to 1918, the members of the Circle of the youth established themselves as leading representatives of the Croats of Bačka in the cultural and political fields. They would keep that role in the period after 1918, when they continued their work within the Bunjevac-Šokac party.

Keywords: Circle of the youth, Croats of Bačka, the Catholic Popular Party, Ago Mamužić, Pajo Kujundžić